

ОШ МАМЛЕКЕТТИК УНИВЕРСИТЕТИНИН ЖАРЧЫСЫ. ФИЛОСОФИЯ.
СОЦИОЛОГИЯ. ПОЛИТОЛОГИЯ

ВЕСТНИК ОШСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА. ФИЛОСОФИЯ.
СОЦИОЛОГИЯ. ПОЛИТОЛОГИЯ

JOURNAL OF OSH STATE UNIVERSITY. PHILOSOPHY. SOCIOLOGY. POLITICAL SCIENCE

e-ISSN: 1694-8823

№1(1)/2023, 55-60

ФИЛОСОФИЯ

УДК: 395

DOI: [10.52754/16948823_2023_1\(1\)_8](https://doi.org/10.52754/16948823_2023_1(1)_8)

АЗЫРКЫ ЭТИКЕТТИН НЕГИЗГИ ПРИНЦИПТЕРИ
ОСНОВНЫЕ ПРИНЦИПЫ СОВРЕМЕННОГО ЭТИКЕТА
BASIC PRINCIPLES OF MODERN ETIQUETTE

Мурзакматов Аманбек Камытович

Мурзакматов Аманбек Камытович

Murzakmatov Amanbek Kamytovich

филос.и.к., доцент, Ош мамлекеттик университети
к.филос.н., доцент, Ошский государственный университет
PhD, Associate Professor, Osh State University

suzak70@mail.ru

Урматбек уулу Сыймык

Урматбек уулу Сыймык

Urmatbek uulu Syimyk

магистрант, Ош мамлекеттик университети
магистрант, Ошский государственный университет
master's student, Osh State University

urmatbekov.1999@icloud.com

АЗЫРКЫ ЭТИКЕТТИН НЕГИЗГИ ПРИНЦИПТЕРИ

Аннотация

Сылыктык жана коомдо кабыл алынган жүрүш-туруш эрежелерин билүү – бул тарбиялуу адамдын айырмалуу сапаттары болуп саналат. Аларсыз азыркы учурдагы коомдо ийгиликке жетүү кыйын. Макалалар окурмандарды азыркы кездеги этикеттин негизги принциптери менен тааныштырат.

Ачык сөздөр: этикет, адамгерчилик, этика, эстетика, үрп-адаттар, каада-салттар.

ОСНОВНЫЕ ПРИНЦИПЫ СОВРЕМЕННОГО ЭТИКЕТА

BASIC PRINCIPLES OF MODERN ETIQUETTE

Аннотация

Вежливость и знание правил поведения, принятых в обществе, - это отличительные качества воспитанного человека, без которых трудно добиться успеха в современном обществе. Статья знакомит читателя с основными принципами современного этикета.

Abstract

Politeness and knowledge of the rules of behavior accepted in society are the distinctive qualities of a well-mannered person, without which it is difficult to achieve success in modern society. The article introduces the reader to the basic principles of modern etiquette.

Ключевые слова: этикет, человечность, этика, эстетика, обычаи и обряды, традиции.

Keywords: etiquette, humanity, ethics, aesthetics, customs and rituals, traditions.

Этикет тарыхый өзгөрүп турган кубулуш. Мындан ары деле ал өзгөрүүгө, өнүгүүгө учурай тургандыгын азыркы практика көрсөтүп турат. Азыркы кездеги турмуш адамдардын ортосундагы карым-катнаштарда мурда болбогон жаңы кырдаалдарды пайда кылып, калыптанып калган эрежелерге өз түзөтүүлөрүн киргизип, этикеттин жаңы талаптарын жаратып жатат. А. С. Агаронян «Культура повседневной жизни» деп аталган китебинде, күнүмдүк турмушта бардык учурларда пайдалуу болгон этикет эрежелеринин алдын ала иштелип чыккан нормаларын сунуш кылуу мүмкүн эмес деп эсептеп, анткени адамдардын ортосундагы карым-катнашта алдын ала көрө билгенге кыйын болгон жагдайлар пайда болушу дагы мүмкүн деген пикирин билдирет. Чындап эле бир кырдаалда айрым нормалар тиешелүү шарттарга, конкреттүү жагдайларга ылайыктуу болсо, башка учурларга ылайыксыз болуп калышы мүмкүн [1: 9].

Ырас, узак мезгил аралыгында этикеттин өтө көп эрежелери жыйналды. Ошондуктан алардын бардыгын эске тутуп калууга мүмкүн эмес. Алтургай көптөгөн өлкөлөрдү көргөн, чет өлкөлөргө иш сапары менен тез-тез барып жүргөн ишкер жана турмушта чоң ийгиликке жетишкен адамдар деле этикет боюнча түшүнүктөрү, билимдери жетишсиз болгондон улам кээде кыйын кырдаалга туш болушканын моюнга алышат [3: 4]. Чындыгында аларды жаттап алуунун деле кереги жок. Себеби, бардык учурга туура келген жүрүм-турум эрежесин иштеп чыгууга болбойт. Анткени, адамдар туш болуучу шарттар ушунчалык ар түрдүү. Демек, бүгүнкү күндө этикет эрежелерин жөн гана билип же жаттап эле албастан, анын «духун», маани-маңызын андап түшүнүү бир кыйла маанилүү. Башкача айтканда, этикеттин таянычтары, жетектөөчү идеялары болуп саналган негизги принциптерин өздөштүрүү оң. Ал эми андай принциптердин бир нечесин бөлүп көрсөтүүгө болот.

Азыркы учурдагы этикеттин негизги принциптеринин башкысы болуп – гуманизм, адамгерчилик принциби эсептелет. Себеби, адамдарга ак ниет жана жакшы мамиле жасоо – азыркы этикеттин өзөгү, чен-өлчөмү, башкы нравалык негизи болуп саналат. Ошол себептен улам башка адамдарга ишенбей, агрессивдүү, орой, бой көтөрүп, адепсиз, тоотпогондой мамиле жасоо чыныгы сыпайы жүрүм-турумга дал келбеген касиеттер катары каралат. Ырас, этикеттин бардык эрежелерин эле мораль менен түздөн-түз байланышта карай берүү да туура эмес. Анткени, эч кандай ыймандуулук, мейли ал бийик болсун, конкреттүү шартка, кырдаалга ылайык келген (мис., стол приборлорун кантип туура жана кооз колдоно билүүнү) тактикалык рекомендацияларды бербейт эмеспи. Ошого карабастан этикеттин өтө эле көп эрежелери адамдарга гумандуу, сый-урмат менен мамиле жасоо талаптарынан келип чыгат. Алсак, башка адамдардын көзүнчө бири-бири менен шыбырашып сүйлөшүү дурус эмес; имараттын ичинде жанындагы адамдардын уруксатысыз тамеки чегүүгө болбойт; тегеректеги адамдардан макулдук албай туруп терезени (же ачылма көзүн) ачууга болбойт; таанышың аркылуу бирөөгө кат жөнөткөндө конвертти желимдөөгө болбойт: ал нерсе ошол адамга ишенбегениңди билгизип аны капа кылышы мүмкүн; коридордо, көп кабаттуу үйлөрдүн тепкичтеринде туруп алып катуу кыйкыруу жана сүйлөшүү жарабайт, себеби кошуна үйдө (бөлмөдө) оорулуу адам, уктап жаткан жаш бала, чоң киши же жөн эле жумуштан чарчап келген адам болушу ыктымал.

Бул тизмени уланта берсек болмок, бирок саналып өткөн нормалардын маанисине карап эле төмөнкү тыянакты чыгарууга болот: азыркы кездеги этикеттин эрежелери адамга карата камкор, ак ниет, сылык болууну талап кылган аракеттерди сунуш кылат. Негизгиси, эл сизди сыйласын десеңиз сиз элди сыйлаңыз. Сый эч качан жерде калбайт.

Учурдагы этикеттин маанилүү принциптеринин экинчиси – бул аракеттердин максатка ылайыктуу, жөндүү болушу. Бул принципти этикеттин дээрлик ар бир эрежесинен көрүүгө болот. Далил катары төмөнкү мисалдарды келтирсе болот: эмне үчүн котлетаны бычак менен кеспеш керек? Анткени, ал өзү жумшак! Эмнеге балмуздак кармап алып шаардык транспортко чыгууга болбойт? Себеби, транспорт ичиндеги жүргүнчүлөрдүн кийимдерин булгап коюшубуз ыктымал.

Көрүнүп эле тургандай бул эрежелердин баары тең өтө жөнөкөй, ошол эле кезде акылга сыйымдуу, жөндүү. Алар жүрүш-туруштун эң ыңгайлуу жана экономдуу ыкмаларын көрсөтүп турушат [2: 142]. Ушундай касиети менен азыркы демократиялуу этикет сословиелик, ак сөөк этикетинен айырмаланып турат жана артыкчылыкка да ээ. Азыркы кездеги этикетке ылайык кандайдыр-бир стандарттуу эмес, бизге жаңылык болгон кырдаалдарда өзүн кандай алып жүрүүнү билбей калганда аракеттердин максатка ылайыктуу, ыңгайлуу болушу принцибин жетекчиликке алуу керек. Бирок, ошол эле учурда сенин аракетин өзүнө гана ыңгайлуу болбостон, тегеректеги адамдарга да ыңгайлуу болушу керектигин эстен чыгарбоо абзел.

Сөз болгон принципке таянуу менен азыркы этикеттин эрежелери ар бирибизден экономдуу, максатка туура багытталган аракеттерди талап кылат. Анын натыйжасында бул эрежелер бизди мүмкүн туш боло турган түшүнбөстүктөн, убакытты кур бекер сарптагандан, маанисиз кылык-жоруктардан алдын алып сактайт.

Ушул принципке негизденип азыркы этикет эч качан аракеттер бир жактуу гана болсун дебейт, жүрүш-туруш нормалары «башкача эмес ушундай гана жасагын» деп талап койбойт [2: 142]. Башкача айтканда, этикет эрежелеринин талаптарын үтүр-чекитине чейин кынтыксыз аткаруу, сактоо милдеттүү эмес. Себеби, турмуш ары татаал, ары көп кырдуу болгон себептүү айрым учурларда этикет нормалары тарабынан күн мурун каралбаган кырдаалдарга туш болушубуз мүмкүн. Ушул мааниден алганда азыркы учурдагы этикет догматтуу эмес. Ал стандарттык эмес кырдаалдарга кабылганда ылайыктуу жүрүм-турумду тандаганга жана чыгармачыл мамиле жасаганга мүмкүндүк берет. Баам салсак, анда, бүгүнкү күндө дипломатиялык протоколдун нормалары гана кынтыксыз сактоону талап кыла турганын көрөбүз. Калган учурларда, эгер конкреттүү шарт-жагдай же жүйөлүү себеп талап кылса, этикет эрежелерин бузууга жол берилет.

Кээде орноп калган жүрүм-турум нормалары турмуштун жаңы шарттарына карама-каршы келип калат. Дал ушул маалда этикет өз эрежелерин өзгөртөт.

Көчөдө баратканда аял киши эркектин оң тарабында жүрөт. Бул эреженин келип чыгуу себебин мурунку мезгилдерде эркектердин курал-жаракты дайыма өзүнүн сол жагында тагынып жүргөндүгү менен байланыштырышат. Бирок, бүгүнкү күнү эркек курал-жарагын мурункудай дайыма өзү менен алып жүрбөйт. Анткени менен ошол мезгилдерде пайда болгон жогорку эреже сакталып калды. Бирок, аскер кызматкерлерин жандап бараткан аялга сөз болуп жаткан эреженин тиешеси жок. Себеби, саламдашуунун аскердик ритуалын аткарышына тоскоол болбош үчүн аскер кызматкерин жандап бараткан аял анын сол тарабында басат. Ошондой эле аял киши баскан тарап жолдун кооптуу бөлүгү болгондо да аял киши эркектин сол жагынан орун алат.

Этикеттин шартка ылайыкташканына дагы бир мисал. Бөлмөгө, имаратка кирип баратканда эркек киши аялга эшик ачып, мурун кирүүгө жол берет. Бирок, ошол эшик катуу

пружина менен тартылган болсо, анда, эркек киши аны түртүп ачып, аялдан мурун ичкериге кирип, жабылып калбаш үчүн аны кармап турушу керек. Бул нерсе азыркы этикеттин позициясы боюнча толук акылга сыйымдуу, жөндүү жана жол берилген аракет болуп эсептелет.

Ошондуктан азыркы этикет тарбиялуу адамдарга эле эмес, акыл-эстүү, этикет эрежелерин конкреттүү кырдаалдарга ылайыктап чыгармачыл колдоно билген адамдарга да арналган деп айтса болот.

Азыркы учурдагы этикет нормалары таянган үчүнчү принцип – кооздук, же жүрүм-турумдун эстетикалык көркөмдүгү.

Адам баласы курчап турган дүйнөгө ар түрдүү ченемдер аркылуу мамиле кылат. Алар факты жана окуяларды, кубулуштарды утилитардык (пайдалуу же пайдасыз), этикалык (ыймандуу же ыймансыз, жакшы же жаман), эстетикалык (ажайып же көрксүз) көз караштардан алып баалашат. Берилген баа таза түрүндө өтө сейрек кездешет. Адатта алар бири-бири менен аралашып, бири-бирин толуктап турушат. Ошондуктан кимдир-бирөө жөнүндө, анын кулк-мүнөзү, кылык-жоруктары тууралуу сөз кылганда моралдык жана эстетикалык жактан баалоо чырмалышып кеткени маалым. Ырас, ошол баалар дайыма эле бири-бири менен дал келе бербейт.

Сарасеп салсак, этикеттин көпчүлүк эрежелери эстетиканын талаптарынан өсүп чыкканын байкайбыз. Ушуга байланыштуу айрым илимпоздор этикетти эстетикет деп аташ керек деп жүрүшөт. Анткени, этикет эрежелери мааниси боюнча эле этикалык болбосо, өзүнүн реалдуу табияты боюнча эстетикалык феномен. Ошондуктан алардын логикасы да өтө жөнөкөй: «адепсиз, себеби көрксүз!» [5: 111; 6]. Ушул себептүү азыркы этикет төмөнкүчө эскертет: тамакты чалпылдатып чайнап жебе, суюктукту (чай же шорпону) шорулдатып ичпе; элдин көзүнчө тишиндеги тамактын калдыгын чукуба; тамак ичип бүткөн соң, чай менен чукулдатып тишини чайкаба жана аны кайра жутуп алба; көчөгө кейпи кетип, кири беш батман болгон кийимчен чыкпа; косметиканы ыксыз колдонбо (айрыкча, жаш кыздар); театрда спорттук кийимчен барба ж.у.с. Бул көрүнүштөргө башкалардын табитин бузуп ирээжиткендиктен, одоно көрүнгөндүктөн улам тыюу салынат, адепсиз жорук катары бааланат. Себеби, ушундай жүрүм-турум айланадагы адамдардын эстетикалык сезимдерине шек келтирет, аны кордойт. Демек, ошол адамдарды сыйлабагандыктын көрүнүшү болуп саналат. Башкача айтканда, эстетика айланып келип эле этикага такалып жатат. Мындан башкача болушу да мүмкүн эмес.

Жүйөлүү себептерден улам азыркы кездеги этикет жүрүм-турумдун форма жана мазмунунун биримдигине жетишүүнү көздөйт. Анткени, адамдарга болгон жакшы мамиле кооз формага да ээ болушу керек. Антпесе жакшы ниетти көздөгөн жүрүм-турум деле жагымсыз, жарабаган нерсе болуп көрүнүшү жана өзүнүн чыныгы нравалык асыл маңызынан ажырап калышы ажеп эмес. Бул көбүнчөсү адамдардын манераларына, ишарат-жаңсоолоруна, мимикасына, тышкы көрүнүштөрүнө тиешелүү болгон жүрүм-турум эрежелерине таандык. Андан сырткары, дал ушул эстетикалык көз караштардан улам этикет башка адамдардын көзүнчө өз физиологиябыздын көрүнүштөрүн мүмкүн болушунча чектөөнү сунуш кылат (мис., элди карап алып, оозун аңырайтып ачып эстеген, баш тырмаган, колду мурунга же оозго салган, кулакты чукуган ж.у.с.).

Азыркы учурда колдонуп жүргөн этикет нормалары менен эрежелеринин арасында жогоруда саналып өткөн принциптердин позициясынан туруп маанисин түшүндүрүп берүүгө мүмкүн болбогон эрежелердин бүтүндөй тобу бар. Адатта кыска гана: ушундай кабыл алынган же салт болуп калган деп жооп беришет. Бирок, эмнеге салт болуп калганын айтышпайт. Бул эми изилдөөчүлөрдүн милдети. Анткени, бул нормалардын бардыгы тең эзелки заманда пайда болуп, биздин күнгө өздөрүнүн алгачкы маанисин жана маңызын жоготуп жетип келишти. Бүгүнкү күндө алар адамзаттын маданий тажрыйбасында үрп-адаттар жана каада-салттар катары орун алышкандыгы белгилүү. Негизи, тигил же бул эреженин келип чыгуу себебин түшүндүрүп берүү бир топ эле оор жумуш. Маселен, саламдашуу учурунда эркектердин баш кийимдерин алганына байланыштуу эки ача пикир жашап келе жатат. Бул көз караштардын кайсынысы тууралыгын аныктоо бүгүнкү күнү анчалык деле маанилүү эмес. Бирок, сөз кылган эрежелердин тээ илгери заманда пайда болгондугу, же болбосо айрым элдердин жашоо өзгөчөлүгүн чагылдырып тургандыгы гана шек туудурбайт. Адамдар аларды кылымдан-кылымга өткөрүп отуруп жакшы каада-салтка айлантып салышкан. Аларды болсо кийинки муун өз ата-бабаларынын даанышмандыгын жана өз өлкөсүнүн үрп-адатын сыйлагандык катары аздектеп сактап, унутпай колдонуп келе жатышат.

Ошентип азыркы учурдагы этикеттин төртүнчү принциби болуп элдик үрп-адаттар жана каада-салттар эсептелет. Башкача айтканда, улуттук үрп-адаттарды жана каада-салттарды сактоо керек. Башка өлкөдө жүргөндө ошол өлкөнүн салттарын жана этикет эрежелерин сактоо зарыл. Адамды сыйлап жатып биз анын улутун дагы сыйлаган болобуз. Чыр-чатактарга алып келиши мүмкүн болгон улут аралык конфликтердин пайда болушу жана тутанып кетүү коркунучунан улам бул принципти сактоо өтө актуалдуу [4: 10].

Жыйынтыктап айтканда, өткөн бир мезгилдерде адамдар жер шары үч киттин үстүндө турганынан улам аңтарылбай бекем турат деп ишенишкен. Ушул нерсени сөз болгон маселеге тиешелүү кылып айтсак, анда, азыркы кездеги этикеттин дал ошондой төрт кити бар. Алар: мораль, максатка ылайыктуулук, эстетика жана каада-салттар.

Колдонулган адабияттар

1. Агаронян А. С. Культура повседневной жизни: Социально-практические аспекты [Текст] / А. С. Агаронян. – [2-изд., перераб. и доп.]. - Ташкент: Издательство «Узбекистан», 1982. – 254 с.
2. Бушелева Б. В. Поговорим о воспитанности [Текст] / Бушелева Б.В. – М.: Просвещение, 1989. – 158 с.
3. Кумар В. Этикет [Текст] / В. Кумар. – Б.: «Бийиктик плюс», 2017. – 128 с.
4. Курочкина И. Н. Этикет для детей и взрослых [Текст] / И. Н. Курочкина. – М.: Издательский центр «Академия», 2001. – 256 с.
5. Школа этикета: поучения на всякий случай / Сост. Л.С. Лихачева. – Екатеринбург: Сред.-Урал. кн. изд-во, 1996. – 448 с.
6. Осмонова, С., & Табалдиева, А. (2022). Балдарды тарбиялоодо салттуу кыргыз үй-бүлөнүн ролу. *Ош мамлекеттик университетинин Жарчысы*, (3), 157-165. https://doi.org/10.52754/16947452_2022_3_157. EDN: SFKIZR.